

de industriële ontwikkeling

Drs. G.J. Baarspul,

ETI voor Zeeland

Aan het einde van de negentiende eeuw kende Zeeuwsch-Vlaanderen een overwegend agrarische structuur met slechts op enkele plaatsen een vestiging van meer of minder industriële aard. Deze vestigingen vonden aansluiting bij het agrarisch karakter van het gebied. Omstreeks 1830 was in Sas van Gent een meelfabriek haar activiteiten begonnen en in het laatste kwart van de eeuw valt de vestiging van de beide suikerfabrieken in Sas van Gent. Als bijzonderheid kan hierbij worden aangetekend, dat de koöperatieve suikerfabriek de eerste koöperatieve fabriek was in Nederland.

Dat de beide suikerfabrieken een vestigingsplaats in Sas van Gent zochten is begrijpelijk wanneer men de volgende aspecten in de beoordeling betreft :

in Zeeuwsch-Vlaanderen werd een vrij groot areaal suikerbieten geteeld terwijl bovendien ook aanvoer uit Vlaanderen mogelijk zou zijn ;

de aanwezigheid van een vaarweg was van grote betekenis niet alleen voor de aanvoer van suikerbieten maar ook voor de afvoer van door de fabriek vervaardigde producten ;

op deze afstand van de sluizen bij Terneuzen ondervond men geen hinder van de zoutkwel in het Kanaal Terneuzen-Gent en was een hoge extractie van de suiker uit de bieten mogelijk. Tegenwoordig ondervindt men door de vervuiling en de hardheid van het kanaalwater op dit punt grote problemen.

Eerste industriële ontwikkeling.

In de eerste jaren van de twintigste eeuw tot de Eerste Wereldoorlog komt dan een eerste aanzet tot een industriële ontwikkeling. In deze periode vallen de vestiging van de Spiegelglasfabriek 'Sas van Gent' (1904), de Association Coopérative Zéelandaise de Carbonisation GA (1911, kooksfabriek) en de fabriek 'Sas van Gent' van de Corn Products Company (1912, maïssetmeel en -derivaten) alsmede van de 'Zuid-Chemie' (1912, o.a. (meng)meststoffen). Bovendien vestigde zich in deze periode in Terneuzen de Industrie- en Handelsmaatschappij 'De Hoop' (1911, handel in wegenbouw-

en bouwmaterialen, vervaardigd van cementprodukten, scheepvaart) alsmede een machinefabriek in Sas van Gent (1913).

Bezien we de industriële ontwikkeling in Zeeuwsch-Vlaanderen dan vallen hierbij een aantal facetten op :

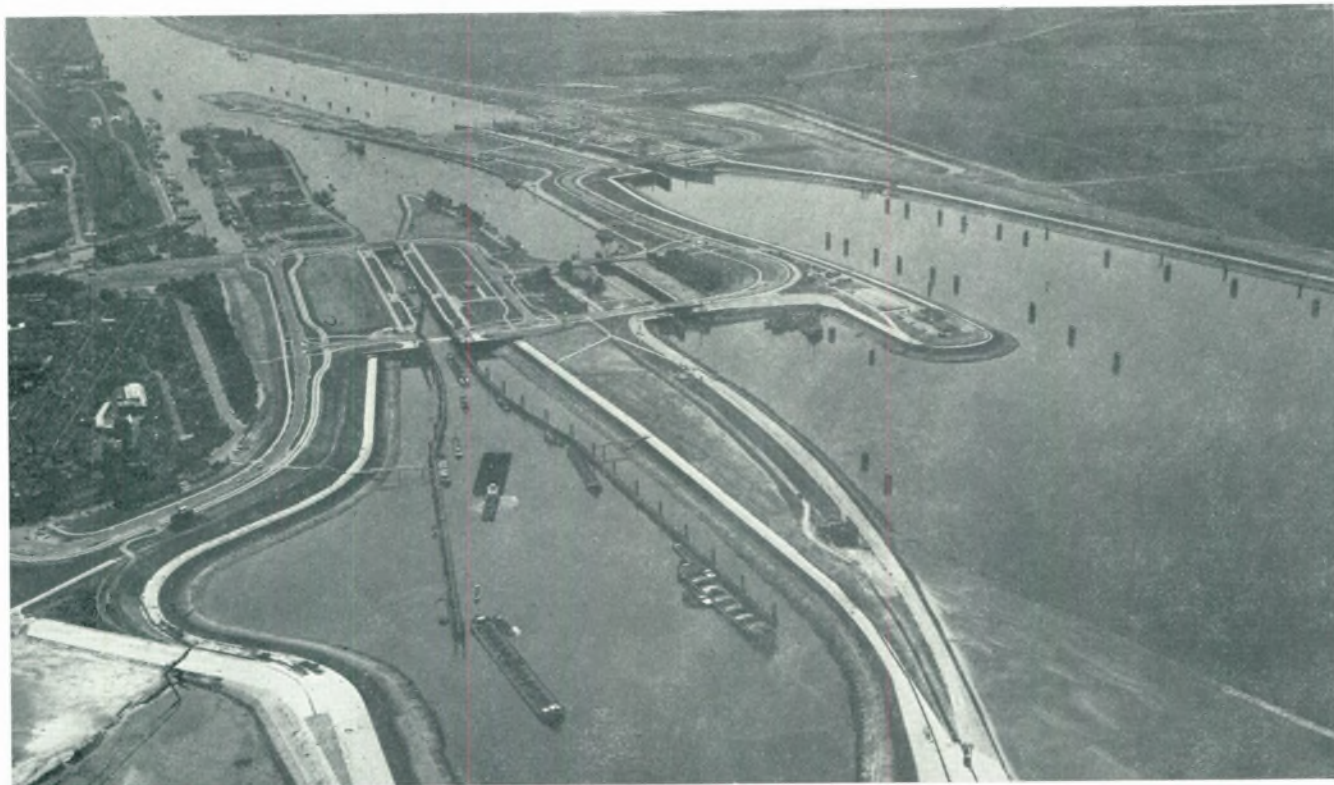
- (1) Een groot deel van de vestigingen is een gevolg van de aanwezigheid van het Kanaal Terneuzen-Gent en de daardoor geschapen goede en goedkope transportmogelijkheden ;
- (2) De vestigingsactiviteiten hebben in golven plaats. Perioden met veel vestigingsactiviteiten worden afgewisseld door perioden van — vaak vrijwel algehele — stagnatie ;
- (3) De vestigingen vinden — zeker in de periode vóór de Tweede Wereldoorlog — hun oorsprong in activiteiten van over de grenzen, waarbij België, Frankrijk en Italië een belangrijke rol spelen. Het Nederlandse bedrijfsleven toont weinig belangstelling voor de vestiging van industrieën in Zeeuwsch-Vlaanderen en eerst in de loop van de vijftiger jaren zal ook het Nederlandse bedrijfsleven belangstelling op dit punt gaan tonen ;
- (4) De industriële vestigingen in Zeeuwsch-Vlaanderen zijn min of meer geïsoleerde inplantingen in het gebied, die weinig in het gebied geïntegreerd zijn. Het zal tot ongeveer het einde van de vijftiger jaren duren voor in deze situatie verandering komt. Waarschijnlijk mede als gevolg van nieuwe industriële vestigingen verandert het klimaat dan in dit opzicht en groeien regio en bedrijfsleven meer naar elkaar toe.

Tussen WO I en II : vlas, scheepsbouw, chemie.

Dan volgt de periode van de Eerste Wereldoorlog en de direkt daarop volgende jaren. Het is een periode van stagnatie op tal van gebieden gevolgd door een periode van schadeherstel. Het is daarom begrijpelijk, dat in deze periode de industriële ontwikkeling stagneert. Slechts is er sprake van enkele vestigingen, die hun oorsprong vinden in het wegvallen van de konkurrentie van buiten de grenzen of van het niet meer beschikbaar zijn van bepaalde grondstoffen. Deze bedrijven is over het algemeen slechts een kort leven beschoren want als na 1919 de verhoudingen meer normaal worden zijn ze niet in staat de konkurrentie het hoofd te bieden en in betrekkelijk korte tijd verdwijnt het ene bedrijf na het andere.

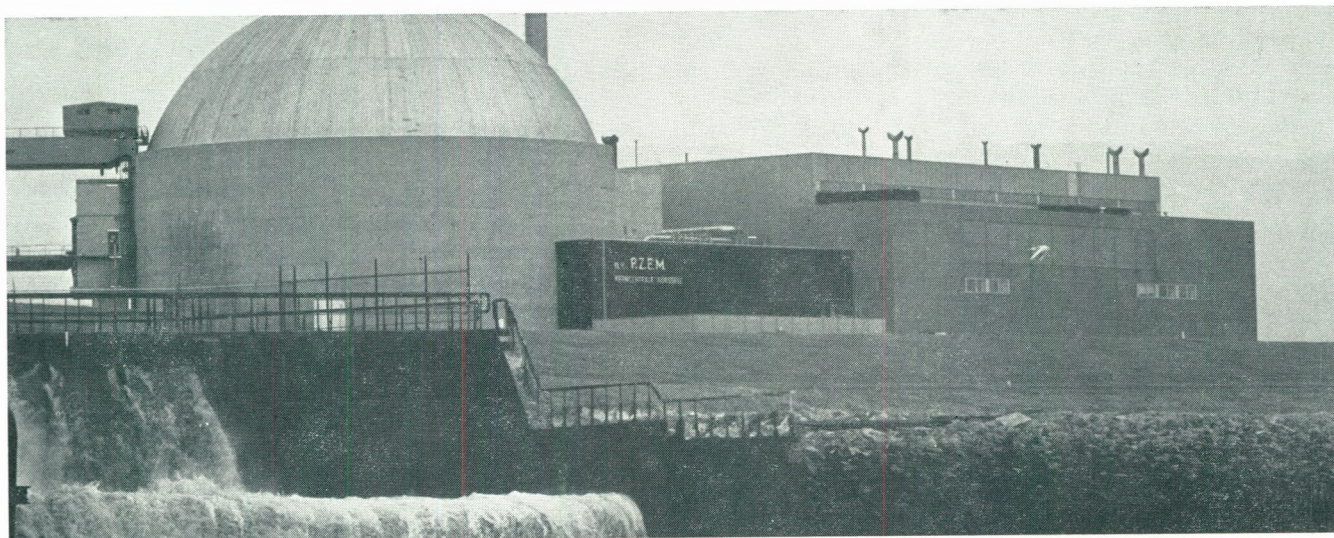
Slechts één uitzondering op deze algemene regel moet genoemd worden, de vlasnijverheid.

Zeeuwsch-Vlaanderen heeft steeds een vlasnijverheid van betekenis gekend maar als gevolg van verschillende omstandigheden verkeerde de vlasnijverheid bij het begin van de Eerste Wereldoorlog in een dieptepunt. De oorlog bracht onder meer mede, dat tal van inwoners uit Vlaanderen de vlucht moesten nemen en dat zij een goed heenkomen zochten o.m. in Zeeuwsch-Vlaanderen. Onder deze vlaamse vluchtelingen bevonden zich een aantal vlassers en zij probeerden een bestaansmogelijkheid op te bouwen op het gebied, dat hen zo vertrouwd was, nl. de vlasnijverheid. Hun pogingen en het feit, dat andere vezels (katoen) schaars werden aktiveerden de Zeeuwsch-Vlaamse vlassers, die hun oude stiel weer ter hand gingen nemen. Zij profiteerden hierbij van de grote kundigheden van de Vlamen en het resultaat was, dat bij het einde van de Eerste Wereldoorlog in Zeeuwsch-Vlaanderen een vlasnijverheid van gehoorlijke omvang bestond. Op de tertiaire zandgronden (Clinge - Sint

Sluizencomplex kanaal Gent-Terneuzen.

Luchtfoto B. Hofmeester, Rotterdam / Archief Rijksvoorlichtingsdienst.

Kerncentrale Borssele.

C.A.L. Kotvis, Middelburg / Bureau Voorlichting Prov. Zeeland.

Jansteen - Koewacht ; IJzendijke ; Eede - Aardenburg heeft daardoor de vlasnijverheid bestaan tot in de vijftiger jaren en zich ondanks alle ups en downs weten te handhaven. Op het hoogtepunt van haar ontwikkeling waren er circa 800 bedrijven, die aan ongeveer 1.200 werknemers werk verschaffen. Eerst bij de opkomst van de kunstvezels keerde het getij en momenteel kent de vlasnijverheid slechts enkele bedrijven, die nog maar een beperkt aantal werknemers werk verschaffen.

Dan volgt de periode tot de economische crisis als gevolg van de beurskrach in 1929. De periode dadelijk na de oorlog wordt gekenmerkt door een algemeen optimisme, dat echter merkwaardigerwijs niet direkt resulteert in

economische activiteiten. In 1920 wordt in Sas van Gent de Zeeuwsch-Vlaamse IJzergieterij opgericht, waarbij men er kennelijk van uitgaat, dat de aanwezigheid van een aantal industrieën een bestaan mogelijk moet maken en in 1924 volgt de Terneuzense Scheepsbouw Maatschappij. Deze zocht een vestigingsplaats aan het Kanaal mede in de overtuiging, dat van het langs komende scheepvaartverkeer voldoende werk verkregen zou kunnen worden. In 1929 volgt dan de Nederlandse Stikstof Maatschappij, die zich naast de Cokesfabriek in Sluiskil vestigt. Ook hier spelen de transportmogelijkheden van het Kanaal een rol maar van beslissende betekenis zijn de afgassen van de naastgelegen Cokesfabriek, die de belangrijkste grondstof vormen voor de door de NSM te

produceren (meng)meststoffen. Deze laatste faktor zou tegenwoordig geen rol van betekenis meer spelen omdat de grondstoffen voor de meststoffen thans hun basis geheel vinden in het aardgas.

Ook deze golf van vestigingsactiviteiten wordt gevolgd door een periode van stagnatie. De dertiger jaren vormen een economisch weinig gunstige periode en daarop volgt de Tweede Wereldoorlog met de vele zware vernielingen en het daarop volgende noodzakelijke herstel.

Op zoek naar een eigen produktie.

Toch kent deze periode economische activiteiten maar deze liggen op een ander vlak. Als gevolg van de crisis liep de werkgelegenheid zeer sterk terug en maatregelen om deze teruggang zo veel mogelijk te beperken waren dringend noodzakelijk. Ingevoerd werd een stelsel van importbeperkingen in de vorm van een kontingenteringsstelsel en bovendien werd in het jaar 1931 de Krisiswet van kracht. Ingevolge deze wet werden eindprodukten bij invoer zwaar belast en grondstoffen slechts licht. Het werd daarom interessant de invoer te zoeken in de richting van de invoer van grondstoffen en de produkten in Nederland te doen vervaardigen. Dit leidde er toe, dat langs de grens een aantal filialen werden opgericht van Belgische bedrijven uit het Land van Waas (tricotage, bonnetterie, textiel). Door verschillende oorzaken (internationale moeilijkheden in de textielsector, concurrentie van goedkope landen) zijn de meeste van deze bedrijven in de loop der jaren opgeheven. In de textielsector zijn thans nog slechts enkele bedrijven werkzaam, zoals o.m. de Clitex (weverij in Clinge), Lockefer (sokken in Hulst) en enkele tapijtweverijen in Sint Jansteen en ook een zeer beperkt aantal tricotage-bedrijven.

Dan volgt de periode van na de Tweede Wereldoorlog, die we in een aantal tijdvakken moeten verdelen :

de periode van de vijftiger jaren ;

de periode van de zestiger jaren ;

de thans lopende periode.

Het tijdvak van de vijftiger jaren wordt gekenmerkt door stagnatie en het ontbreken van nieuwe economische activiteiten. Er is onvoldoende werkgelegenheid en voor de opgroeiende jeugd is het niet mogelijk om in de regio een bestaan op te bouwen. Het is een periode van stagnatie en van een relatief sterke bevolkingsuitstoot.

Eindelijk erkend als probleemgebied.

Het jaar 1959 brengt hierin verandering. Door de centrale overheid wordt dan — na zeer vele vergeefse pogingen daartoe door het provinciaal bestuur — de provincie Zeeland tot probleemgebied verklaard. Dit betekent o.m., dat :

onder bepaalde voorwaarden, bij uitbreiding of vestiging van industriële bedrijven, subsidie wordt verleend in de kosten van investering in vaste activa ;

onder bepaalde voorwaarden aan de lagere overheid subsidie wordt verleend in de kosten van investering in infra-strukturwerken (wegen, rioleringen, afvalwaterleidingen, enz.) ;

onder bepaalde voorwaarden aan de lagere overheid subsidie wordt verleend in de kosten van investering in

socio-infrastrukturwerken (zwembaden, sportparken, kulturele centra, teaters, enz.).

Deze regelingen hadden op tal van punten aanzienlijke gevolgen. In de eerste plaats werd het voor ondernemers aantrekkelijk nieuwe economische activiteiten te ontwikkelen omdat van de hiervoor noodzakelijke investeringen de centrale overheid een gedeelte voor zijn rekening nam. Verder werd het mogelijk om met behulp van de subsidies infra-strukturwerken op korte termijn ter hand te nemen, waardoor het economisch klimaat sterk verbeterde. Tenslotte werd het mogelijk het leefklimaat te verbeteren en in overeenstemming te brengen met de wensen en verlangens van de bevolking op dit punt. Hierdoor werd de neiging om buiten de regio woonplaats te zoeken verminderd en de weerstand om binnen de regio te gaan wonen verkleind. De economische mogelijkheden voor de ondernemingen werden door dit alles verruimd. De periode wordt dan ook gekenmerkt door tal van economische activiteiten. In deze periode valt de vestiging van de fabriek van Dow in Terneuzen, een fabriek, die inmiddels tot de grootste fabriek van het concern in Europa is uitgegroeid. Daarnaast vestigden zich in Terneuzen : Philips (flitslampjes), Excelsior (stofzuigers) en Elopak (speciaal-verpakkingen), terwijl ook verschillende bedrijven aanzienlijk werden uitgebreid, zoals b.v. Nederlandse Stikstof Mij in Sluiskil en de Corn Products Cy in Sas van Gent.

Toch was er reden de ontwikkeling in Zeeuwsch-Vlaanderen zorgvuldig in het oog te houden. Er waren nl. een aantal verschijnselen, die er op wezen, dat de economische situatie in Zeeuwsch-Vlaanderen wellicht minder gunstig was. Zo bleek b.v. de positie op de arbeidsmarkt reden tot zorgen te geven. In vergelijking met Midden-Zeeland, waar de economische positie — mede als gevolg van de nieuwe industriële vestigingen — relatief gunstig was te noemen bleef de ontwikkeling in Zeeuwsch-Vlaanderen achter.

Dit werd aanleiding om in groter verband een aantal facetten nader te bestuderen, waarbij verschillende vragen naar voren kwamen. Een vraag die beantwoord moest worden was de vraag op welke plaats eventuele nieuwe economische activiteiten moesten worden verwezenlijkt ? Na ampel overleg kwam men tot de konklusie, dat het aanbeveling verdiende het onder beheer van het Havenschap Terneuzen vallende gebied van de Axelse Vlakte in het bijzonder hiervoor in aanmerking te nemen. Een andere vraag was of voor een stimuleren van de economische activiteiten het verlenen van financiële faciliteiten noodzakelijk was ? Dit resulteerde in een beslissing van het Ministerie van Economische Zaken van mei 1975 om onder bepaalde voorwaarden aan industriële bedrijven voor vestiging en/of uitbreiding van bedrijven op de industrieterreinen van de gemeente Terneuzen of van het Havenschap Terneuzen een subsidie te verlenen in de kosten van investeringen in vaste activa.

Een antwoord op de vraag of deze laatste regeling voldoende zal zijn om de economische activiteiten te stimuleren is thans nog niet te geven. Slechts kan worden gekonstateerd, dat van de zijde van het bedrijfsleven op verschillende punten wel belangstelling wordt getoond. Of dit tot resultaten zal leiden zal van een aantal factoren afhankelijk zijn, waarbij de verwachten met betrekking tot de ontwikkeling van de internationale economische situatie ongetwijfeld mede een rol zullen spelen.